

ONDERZOEK

Eindelijk erkenning?

'Ik, en met mij denk ik veel kinderen van foute ouders, heb het gevoel aan alle kanten te zijn gepakt. De thuissituatie was voorgoed verstoord, ik moest opgroeien onder armelijke omstandigheden, en toen werd ik ook nog eens met de nek aangekeken door de maatschappij' (Kromhout, 2004: 212).

Aan het woord is Eva, anderhalf jaar oud bij de bevrijding in 1945, die de gevolgen van de 'foute' keuzes van haar ouders tijdens de Tweede Wereldoorlog aan den lijve ondervond. Het is een van de vele getuigenissen die sinds midden jaren zeventig de publiciteit hebben gevonden. De ervaringen van deze kinderen van 'foute' ouders zijn zeer divers, maar hun verhalen bevatten een aantal kernelementen: sociale uitsluiting en isolement, stigmatisering, ontwricht gezinsleven, zwijgen over het verleden (zowel binnen het gezin als daarbuiten), gevoelens van schuld en schaamte, angst en wantrouwen, identiteitsproblemen en loyaliteitsconflicten ten opzichte van de ouders. Verhalen die vaak zijn samengevat onder de noemer 'niet de schuld, wel de straf'.

Hoe zijn deze verhalen publiek bekend geworden? Waar komt de term 'kinderen van "foute" ouders' vandaan? En hoe is het hun sinds 1945

vergaan? Deze vragen staan centraal in diverse wetenschappelijke onderzoeken van de laatste jaren. Het gaat daarbij niet alleen om de naoorlogse geschiedenis van de NSB-kinderen – de feitelijke gebeurtenissen die zij meemaakten – maar ook om de manier hoe met dit verleden is omgegaan; hoe het door de samenleving is 'verwerkt'. Wanneer en hoe er publieke aandacht voor deze groep kwam en ze uit de taboesfeer werden gehaald. Tijd om de balans van dat onderzoek op te maken.

Kind van 'foute' ouders

In de jaren zeventig dook het lot van kinderen van voormalige collaborateurs voor het eerst op in de media. In 1974 vroeg Trouw-journalist Koos Groen aandacht voor de psychische problemen van deze kinderen. Tot die tijd was er voor hen als groep geen publieke aandacht. Sindsdien raakten de verhalen geleidelijk bekend en werd 'kind van "foute" ouders' een begrip in het debat over de nasleep van de Tweede Wereldoorlog.

Het gaat om kinderen wier ouders of een van de ouders tijdens de oorlog collaboreerde(n) met de bezetter of die tot de bezettingsmacht behoorde(n). Dit konden bijvoorbeeld Nederlandse SS-vrijwilligers of Duitse soldaten

zijn, maar voor het overgrote deel betrof het kinderen van NSB'ers (vandaar dat 'NSB-kinderen' vaak als synoniem wordt gebruikt). Zij konden voor, tijdens of na de oorlog geboren zijn. Het is nooit duidelijk geweest om hoeveel kinderen het precies gaat. De schattingen lopen uiteen van 100.000 tot 300.000 kinderen.

De term 'kind van "foute" ouders' was voor de doelgroep niet onomstreden. Hun ouders waren immers niet 'fout', hun keuzes waren fout geweest. Toch werd het begrip door de in 1981 opgerichte zelforganisatie 'Werkgroep Herkenning' omarmd, omdat 'fout' zorgde voor herkenning bij het grote publiek (Bolle, 2013). Tot op de dag van vandaag hanteert de werkgroep deze term.

Onderzoek als vorm van erkenning

Het verhaal van Eva aan het begin van dit artikel wordt aangehaald in het boek *Fout geboren* van de historicus Bas Kromhout (2004). Deze vlot geschreven studie is gebaseerd op een enquête die het *Historisch Nieuwsblad* in 2002 onder 229 kinderen van 'foute' ouders had afgenomen. Kromhout was de eerste die door had wat een schat aan verhalen bij deze groep verborgen lag. Met talloze voorbeelden en citaten illustreerde hij hoezeer het oorlogsverleden van de ouder(s) een vergaande negatieve impact op de levens van de respondenten heeft gehad. Nadeel van de studie is dat de positionering als slachtoffer van

de kinderen van 'foute' ouders onvoldoende genuanceerd wordt of van context wordt voorzien. Kromhout ontdekte dat veel kinderen van 'foute' ouders zich miskend voelden, omdat er volgens hen te weinig aandacht voor hun problematiek is geweest. Ze wilden dat hun geschiedenis grondig door het NIOD zou worden onderzocht.

Aan deze wens werd in 2009 tegemoet gekomen met het boek *Besmette jeugd* van NIOD-onderzoeker Ismee Tames, waarover in de vorige Cogiscope (2016-1) een artikel verscheen. Tames beschreef wat er met de kinderen van 'foute' ouders aan het eind van de Tweede Wereldoorlog tot aan de jaren vijftig is gebeurd. Zoals het een goed historicus betaamt, combineerde ze interviews met archief- en literatuuronderzoek. Op die manier wist Tames overtuigend de herinneringen van de kinderen van 'foute' ouders van context te voorzien en vanuit de toen heersende opvattingen te duiden. Dat laatste lag gevoelig bij sommige NSB-kinderen, omdat volgens hen hun leed daarmee te zeer gerelativeerd werd. Tames weigerde bijvoorbeeld het beeld te onderstrepen dat de overheid deze groep in de kou heeft laten staan. Er was na de oorlog wel degelijk aandacht voor kinderen van NSB'ers, zij het dat we deze aandacht vanuit onze huidige morele maatstaven wellicht onder de maat vinden.

Spreken over fout

Het onderzoek van Tames kreeg vervolg in het project 'Erfenissen van collaboratie'. In dit onderzoek werd de positie van voormalige collaborateurs in de naoorlogse samenleving bestudeerd, om inzicht te geven in de mechanismen van uitsluiting en integratie in het naoorlogse Nederland. Een deelonderzoek ging over de opkomst van kinderen van 'foute' ouders als slachtoffergroep. Dat resulteerde in het boek *Spreken over fout* van psycholoog Bram Enning (2014).

Enning beschreef gedetailleerd – en soms langdradig door de lange citaten – hoe de problematiek van kinderen van 'foute' ouders vanaf midden jaren zeventig in de openbaarheid kwam en hoe daar door de overheid, hulpverlening en media op werd gereageerd. Volgens hem was er sprake van een toenemende publieke erkenning van de (psychische) problemen van NSB-kinderen. Een belangrijke rol in hun emancipatieproces is weggelegd voor de 'Werkgroep Herkenning'. Deze zelfhulpgroep was in 1981 opgericht met hulp van enkele pleitbezorgers van buiten. Doel van de werkgroep was het organiseren van laagdrempelig lotgenotencontact: het bieden van een beschermde omgeving waar gelijkgestemden elkaar konden ontmoeten. Ook streed de werkgroep met succes, aldus Enning, voor maatschappelijke erkenning.

De publieke erkenning van NSB-kinderen ging niet zonder slag of stoot. Met name bij andere oorlogsslachtoffers en in het zorgcircuit bestond argwaan. Zo werd deze doelgroep jarenlang officieel niet bijgestaan door ICODO (Informatie- en Coördinatieorgaan Dienstverlening Oorlogsgetroffenen) en waren ze ook niet welkom bij Centrum '45, een behandelcentrum voor psychotrauma, na klachten van andere oorlogsslachtoffers. Pas in 1995 kreeg Werkgroep Herkenning subsidie van de overheid voor haar werkzaamheden. Deze subsidie liep tot 2004. Vanaf 1995 werd de werkgroep ook uitgenodigd voor de herdenking op de Dam. In deze eeuw volgde het (wetenschappelijk) onderzoek naar deze groep.

Einde van een taboe

Sinds de jaren zeventig is er veel gebeurd op het gebied van herkenning en erkenning van kinderen van 'foute' ouders. Hun verhalen zijn publiek bekend geworden. Deze verhalen waren vaak omgeven met de woorden 'taboe', 'vergeten geschiedenis' of 'zwijgen'. Enning en Tames betogen dat van een taboe geen sprake meer is; hun verhalen zijn volop verteld en gehoord. De studies van de afgelopen jaren tonen aan dat het zwijgen niet alleen is doorbroken maar inmiddels ook wetenschappelijk verklaard. In de context van de naoorlogse wederopbouwperiode waarin vooral vooruit werd gekeken, was het zwijgen verklaarbaar.

ONDERZOEK

Een harde conclusie voor sommige kinderen van ‘foute’ ouders, die zich nog steeds niet geaccepteerd en erkend voelen in de samenleving. Dat zou pas het geval zijn wanneer ze niet meer met negatieve reacties worden geconfronteerd. Met name Ennings boek riep bij deze groep verontwaardigde reacties op, omdat de auteur de gevoelens van miskening terzijde schuift. Volgens Enning is er voldoende maatschappelijke aandacht voor deze groep geweest. De Werkgroep Herkenning was het daar absoluut niet mee eens en vond Chris van der Heijden, auteur van het omstreden boek *Grijs verleden*, bereid ‘hun verhaal’ – vanuit het perspectief van de kinderen van ‘foute ouders’ – op te tekenen. Als reactie op het NIOD-onderzoek verscheen in 2014 *Kinderen van foute ouders. Hun verhaal*, waarin talloze ingrijpende persoonlijke ervaringen werden opgevoerd. Het verschilde in dat opzicht niet veel van de studie van Kromhout, zij het dat Van der Heijden zich niet op interviews maar op egodocumenten baseerde. Van der Heijdens boek was een ode aan het persoonlijke perspectief met een sneer naar de ‘academische pretenties’ (p. 13) van het NIOD. Was dit al weinig collegiaal, Van der Heijden ging zijn boekje ver te buiten door zonder voorbeelden te noemen de NIOD-onderzoekers te verwijten de NSB-kinderen ‘als een mindere mensensoort’ (p. 21) te zien. Het illustreert de hoog oplopende emoties van een zwaar beladen onderwerp.

Eindelijk erkenning?

Besmette jeugd was voor sommige kinderen van ‘foute’ ouders niet de erkenning waarop ze na Kromhouts studie hadden gehoopt. *Spreeken over fout* strooide nog meer zout in de wonden. Maatschappelijke erkenning is niet hetzelfde als persoonlijke erkenning, toonde het boek van Chris van der Heijden aan. Alle studies laten een interessante dynamiek zien tussen geschiedschrijving, erkenning en zelfverwerking, waarbij we nog te weinig weten over laatstgenoemde. Geschiedschrijving kan bijdragen aan erkenning en verwerking, maar ze kunnen ook op gespannen voet staan met elkaar.

Deze inzichten bieden ruimte voor nieuwe onderzoeksperspectieven. Opvallend is de nationale focus van al deze onderzoeken, terwijl het fenomeen kinderen van ‘foute’ ouders in vrijwel alle voormalige bezette landen voorkomt. De Werkgroep Herkenning heeft veel zusterorganisaties in andere landen. Een internationale vergelijking kan aantonen of het proces van herkenning en erkenning van deze groep in Nederland al dan niet uniek is geweest. Voor de hulpverlening zou dit ook nieuwe inzichten kunnen opleveren over *best practices* in de zorg aan kinderen van voormalige collaborateurs. Die kennis kan vandaag de dag nog van pas komen.

Referenties

Bolle, L., *Kinderen van NSB'ers. De opkomst en problematiek van een slachtoffergroep geplaatst binnen het algemene denken over de psychische gevolgen van de Tweede Wereldoorlog*. Amsterdam: scriptie (gepubliceerd bij Jonge Historici Schrijven Geschiedenis, jhsg.nl), 2013.

Enning, B., *Spreeken over fout. Hoe kinderen van collaborateurs het zwijgen verbraken, 1975-2000*. Amsterdam: Balans, 2014.

Heijden, C. van der, *Kinderen van foute ouders. Hun verhaal*. Amsterdam/Antwerpen: Contact, 2014

Kromhout, B. (2004), *Fout geboren. Het verhaal van kinderen van foute ouders*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.

Tames, I., *Besmette jeugd. Kinderen van NSB'ers na de oorlog*. Amsterdam: Balans, 2009.

www.erfennissenvancollaboratie.nl

ILSE RAAIJMAKERS is historica en werkzaam als beleidsadviseur bij het Arq WO2-programma.